

Članki in razprave

UDK 930.253:314.74(=163.6)

Prejeto: 3. 11. 2004

Arhivi slovenskih izseljencev – dolgoročni projekt Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in njegovih sodelavcev

BREDA ČEBULJ SAJKO

dr., višja znanstvena sodelavka, zunanja sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Nekaj uvodnih in zaključnih misli

Spodbuda za današnje pisanje in objavo v reviji *Arhivi* izhaja iz uspešno opravljenega dve leti trajajočega ciljnoraziskovalnega projekta (CRP) *Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva med slovenskimi izseljenci po svetu*, ki smo ga sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo (ISI) Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) v Ljubljani v sodelovanju z Znanstvenoraziskovalnim središčem (ZRS) Koper izvajali od jeseni 2001 do jeseni 2003. Opravljeni projekt je sicer sodil v okvir ciljnoraziskovalnega programa Razvoj "Konkurenčnost Slovenije 2001–2006". Denarno so ga podprla tri ministrstva: za zunanje zadeve, za šolstvo, znanost in šport ter za kulturo. Zaradi uspešne izvedbe, zanimanja samih izseljencev ter izvajalcev ISI ima prvotni CRP svoje nadaljevanje v novem CRP-ju. Tematika ostaja ista, geografsko območje pa se v nasprotju s prvimi – usmerjenim v arhive slovenskih izseljencev v Avstraliji, Franciji, Luksemburgu in Italiji – širi med slovenske skupnosti in posameznike v Združenih državah Amerike, na Švedskem in na nekatere povratnike, živeče v domovini. Tudi ta projekt je dveleten in se bo iztekel v jeseni 2005, izvajajo pa ga sodelavci ISI. Tokrat ga financirata ministrstvo za zunanje zadeve ter ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Danes bomo govorili le o rezultatih že opravljenega CRP-ja. Pri njem smo sodelovali zgodovinarja (dr. Marjan Drnovšek, ISI, Aleks Kalc, ZRS Koper), etnologinja (dr. Breda Čebulj Sajko, ISI) ter zunanji sodelavec ZRS Koper (Florjan Auser, Slovenian Media House, Sydney). Najpomembnejši cilji projekta so bili: ugotovitev stanja arhivskega, knjižničnega in muzej-

skega gradiva med izbranimi izseljenskimi skupnostmi in posamezniki "in situ", povečati zanimanje za zbiranje in ohranjanje izseljenskega gradiva med izseljenci samimi, ozavestiti izseljence o neprecenljivi vrednosti ohranitve izseljenskega gradiva tako zanje, ki živijo v tujini, kot za kulturno dediščino slovenskega naroda ter ne nazadnje za naše raziskovalno delo o migracijah, poleg tega pa je bil cilj bodočim ali že obstoječim arhivskim središčem med izseljenci, ki jih to zanima, zagotavljati vso strokovno pomoč pri njihovem delu in delovanju in izpeljati seminar za izseljenske arhivarje.

Sodelavci pri projektu smo si delo razdelili po geografskih območjih. Glede na dejstvo, da so slovenske skupnosti v Avstraliji zaradi umiranja prve generacije Slovencev tam prišle na kritično točko obstoja, smo to celino vzeli za prednostno. Na teren sva odšla Aleks Kalc (njemu se je v Sydneyju priključil še Florjan Auser) in Breda Čebulj Sajko. Kalc je z Auserjem obiskal izseljence v Viktoriji, Canberri in nekaterih manjših mejnih mestih med Viktorijo in Novim Južnim Walesom (NSW), sama pa sem odšla v Sydney, Wollongong in Newcastle (NSW). Terensko delo je potekalo tri tedne; o tem so bile izseljenske skupnosti prej obveščene.

Poleg Avstralije so bile po oceni Marjana Drnovška v podobnih razmerah tudi izseljenske skupnosti v Franciji, Belgiji, Luksemburgu, vendar se je raziskovalec glede na interes omenjenih izseljenskih skupnosti za projekt še med pripravi na terensko delo odločil obiskati le zadnji dve zahodnoevropski državi. Projektu smo skušali še v fazi prijave vsebine priključiti tudi Slovence na Švedskem (pod vodstvom dr. Marine Lukšič Hacin, ISI), vendar se je zaradi časovne omejenosti in financiranja terenskega dela raziskovalcev to izkazalo kot neizvedljivo. Tako

smo "švedske" Slovence vključili v vsebino novega CRP-ja, ki trenutno poteka.

Terensko delo v Avstraliji je potekalo leta 2002, v zahodni Evropi pa leta 2003. O svojih ugotovitvah, izkušnjah, sugestijah govorijo prispevki samih izvajalcev terenskega dela v nadaljevanju revije. Zato je zdaj primerno spregovoriti še o dogajanjih po koncu našega prvega CRP-ja.

Osrednji dogodek ob koncu projekta, ki so ga verjetno lani opazili tudi arhivisti, je bil *Seminar za izseljenske arhivarje* (Ljubljana, 17. – 24. 5. 2003). Že omenjeni redni in zunanji sodelavci ISI smo izvedli strokovni in vsebinski del seminarja (vodenje koordinacije: Breda Čebulj Sajko), financiranje in organizacija pa sta bila v rokah Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu ministrstva za zunanje zadeve (vodenje celotne izpeljave seminarja: dr. Zvone Žigon), ki je tudi sicer bil ves čas izvajanja CRP-ja glavni interesent in "uporabnik" naših rezultatov zaključnega projektne delo.

Seminarja se je udeležilo 23 arhivark in arhivarjev iz ZDA, Kanade, Avstralije, Argentine, Švedske, Francije, Nemčije, Bosne in Hercegovine ter Srbije in Črne gore. Zavedajoč se specifičnosti posameznih geografskih in družbenih okolij, v katerih so živeli ali še živijo slovenski izseljenci in njihovi potomci, smo strokovni sodelavci seminarja v izvedbi programa skušali poiskati tiste ključne skupne vsebinske točke, ki bi koristile udeležencem pri njihovem prihodnjem delu pri urejanju in zbiranju raznovrstnega arhivskega gradiva. V pomoč so nam bile naše dotedanje izkušnje, pridobljene s terenskim delom ter ugotovitev, da je izseljensko arhivsko gradivo v pisni obliki ter v obliki fotografij in filmov ne glede na to, ali so iz družstvenih ali zasebnih zbirk. Pri tem nismo zanemarili tudi muzejskega gradiva (različnih predmetov, ki jih hranijo društva ali posamezniki) in načina urejanja izseljenskih knjižnic. Zaradi uspešnejše izpeljave seminarja smo k sodelovanju povabili še Arhiv Republike Slovenije, Slovenski etnografski muzej (kustodiat za slovenske zamejce, izseljence, etnične manjšine in druge etnije v Sloveniji), rokopisni oddelek NUK-a, IZUM-a iz Maribora ter osnovno šolo Oskarja Kovačiča, v kateri je v računalniški delavnici potekala računalniška delavnica pod vodstvom Aleksa Kalca in Florjana Auserja.

Podajamo zgolj nekaj poglobljenih podatkov iz vsebine celotnega seminarja. Razdelili smo jo na teoretični in praktični del. S teorijo (torej z metodami in načini hranjenja in zbiranja, raznolikostjo arhivskega gradiva, evidentiranjem letega) so se udeleženci seznanili predvsem v Arhivu Republike Slovenije in v okviru računalniške delavnice. Tam je bil predstavljen dopolnjen in potrebam arhivarjev prirejen računalniški program Photoimpact. Teoretičnim izhodiščem je

sledil praktični del seminarja; vključen je bil skoraj v vsak vsakodnevni program: tako so prvi dan v Arhivu Republike Slovenije sami poskušali pravilno urediti še neurejeno gradivo, drugi dan so po obisku ZRC SAZU in predstavitvi delovanja ISI v NUK-u spoznali načine hranjenja najstarejših rokopisov pri nas, v popoldanskem delu pa so se seznanili s praktičnimi problemi restavratorskega dela muzejskih eksponatov (in sicer na področju tekstila, lesa, umetniških del itd.) in načina dokumentiranja le-teh (poleg naštetega tudi fotografij) v Slovenskem etnografskem muzeju. Prav tako je uspešno potekalo praktično delo v popoldanskem delu računalniške delavnice. Tako so udeleženci sami poskušali uporabljati omenjeni računalniški program in skupaj s predavateljema pojasnjevati nastale probleme. Na njihovo pobudo se je nedavno končalo vsebinsko dopolnjevanje programa, pričakujemo pa tudi, da bodo v kratkem izšla preprosta navodila za uporabo Photoimpacta. To naj bi olajšalo delo izseljenskih arhivarjem in arhivarkam. Seznanili so se tudi z vnašanjem bibliografskih podatkov v sistem COBISS.

Največ praktičnih izkušenj, pa tudi teoretskih pomislekov so tako sodelujoči raziskovalci pri CRP-ju kot izseljenci sami lahko izrazili na okrogli mizi "Stanje arhivskega gradiva med slovenskimi izseljenci". V dopoldanskem delu so bila poleg pričujočih objavljenih prispevkov v tej reviji predstavljena tudi konkretna prizadevanja v okviru že obstoječih arhivskih centrov (npr. Historični arhiv za Slovence v Avstraliji – Viktorija /predstavila ga je Anica Markič, Slovensko društvo Melbourne/ in urejanje gradiva pri slovenskem društvu Tivoli /predstavila ga je Marija Grosman, tajnica društva iz Newcastla) in tistih, ki so nastala kot posledica CRP-ja med avstralskimi Slovenci. S tem v zvezi smo nekaj več pozornosti namenili ustanovitvi Historičnega arhiva za Slovence v Avstraliji – Novi Južni Wales, ki je bil ustanovljen v Sydneyju konec decembra 2002. Vsebinsko in način delovanja nam je predstavila Olga Lah, vodja arhiva, videopredstavitve pa je vodil Florjan Auser. Projekt je doživel odobravanje med udeleženci, ki so popoldne tudi sami predstavili stanje arhivskega gradiva v skupnostih, katerih živijo (o tem so govorili: Martin Duh, Antonia Vesel iz Argentine, Miroslav Piljušič ter Danijela Jankovič iz Srbije in Črne gore, Anne Urbančič in Dorothy Lenarčič iz Kanade, Stanislava Škrabar iz Nemčije, Ciril M. Stopar in Pavel Udir iz Švedske). Vrsta problemov in vprašanj je ostala odprta, a ne nerešljiva, saj smo se domenili, da jih v prihodnje rešujemo sproti, se o njih obveščamo prek elektronske pošte in o možnih rešitvah komuniciramo ob pomoči razpoložljivih sredstev. Po razpravi smo ugotovili, da so splošne težave pri zbiranju, evidentiranju in ohranjanju arhivskega gradiva med drugim:

– kadrovske narave (v nekaterih slovenskih skupnostih po svetu prva generacija izseljencev ne živi več, ponekod pa so to že močno ostareli ljudje; med njimi je veliko pomembnih lastnikov najstarejšega ohranjenega gradiva, a se od njega težko ločijo zaradi različnih vzrokov: političnega prepričanja, nezaupjivosti, osebnega odnosa do skupnosti ipd. Vodje arhivskih centrov, ki so večinoma kar del društev ali organizacij, bi potemtakem morali biti mlajše osebe, politično nevtralne, dvojezične in pripravljene na volontersko delo. Vsaj ta dva dejavnika pa se že pojavljata kot problem);

– razpršenost gradiva (gradivo je bolj ali manj v lasti posameznikov, ki so zaradi geografskih razdalj ponekod težko dosegljivi; podoben problem je tudi z društvenim gradivom, saj ga ponekod hranijo še vedno doma nekdanji tajniki in predsedniki društev, le-ta pa med seboj v mnogih primerih niso povezana v okviru, npr. krovnih organizacij. Zato se že dogaja, da se gradivo uničuje ali izgublja oziroma društva, pa tudi nekateri posamezniki, gradivo že oddajajo ustreznim državnim institucijam v tujini);

– financiranje arhivov (ker je delo z arhivi prostovoljno, so ljudje, ki se s tem ukvarjajo, bolj ali manj prepuščeni svoji lastni iniciativi in strokovnim ambicijam, nemalokrat potreben material za shranjevanje gradiva financirajo zasebniki; razpisi v domovini, ki so namenjeni reševanju tega problema, so za Slovence, živeče v tujini, premalo razumljivi in prezahtevni).

Seminar smo zaključili z dvodnevno ekskurzijo v slovensko zamejstvo (v Trstu smo obiskali Narodno in študijsko knjižnico ter se skozi Gračež odpeljali na ogled Rezije in se nato čez Predel in skozi Bovec ter Tolmin vrnili v Ljubljano). Izjemno zanimanje, ki so ga udeleženci kazali ves seminar, in njihove vmesne pripombe k vsebini, so nas organizatorje brez dvoma spodbudile k še kakšnemu tovrstnemu seminarju, na katerem naj bi bilo po mnenju udeležencev čim več praktičnega dela in še več diskusij.

V nadaljevanju revije, kot že rečeno, objavljamo tri samostojne prispevke raziskovalcev – sodelavcev CRP-ja, ki so jih v razširjeni vsebini predstavili na okrogli mizi v okviru seminarja.

Udeleženci seminarja, Ljubljana, 19. 5. 2004 (foto: Breda Čebulj Sajko)